วิเคราะห์พุทธสุนทรียศาสตร์ ในพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง
The Analysis Of Buddhist Aesthetics In Buddha Sculptures Of Lan Xang Art

SAENGKEO MANYPHETH, พระอธิวัฒน์ รตนวณฺโณ, ชูชาติ สุทธะ, วิโรจ วิชัย ธีระพงษ์ จาตุมา
Phra Athiwat Ratanawanno, Chuchat Sutta, Wirot Wichai, Treerapong Jatuma
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
ประภัสสร ภู่ประเสริฐ
Praphatsorn Phooprasert
นักวิจัย Researcher

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาหลักการพุทธสุนทรียศาสตร์ 2) เพื่อศึกษาพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง 3) วิเคราะห์พุทธสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง

ผลการวิจัยพบว่า สุนทรียศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับความงามทั้งในศิลปะและธรรมชาติ ในทางปรัชญาสุนทรียศาสตร์ ก็คือศิลปะที่ว่าด้วยเรื่องมาตรฐานของความงาม กฎเกณฑ์ทางศิลปะ ทฤษฎีอันเกี่ยวกับประสบการณ์ทางสุนทรียภาพ การแสวงหาคุณค่า “ความงาม” คือสถานภาพของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน การชื่นชมผ่านความเข้าใจ และรับรู้ถึงความสมดุล สัดส่วน และแรงดึงดูดของสิ่งๆ นั้น ซึ่งอาจจะเป็นบุคคล สัตว์ สิ่งของ เหตุการณ์ สถานที่ ดนตรี ศิลปะ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก “ความงาม” ตรงกับคำภาษาบาลีว่า “ไตรลักษณ์, กลฺยาณ, โสภณ, สุนฺทรีย” บ่งถึงความงามที่เป็นลักษณะของธรรม ผลจากการปฏิบัติที่ปรากฏต่อผู้ปฏิบัติ โดยไม่จำกัดอายุ เพศ วัยมีอยู่ 3 ประการ คือ งามในเบื้องต้นด้วยศีล และสมาธิ งามในท่ามกลางด้วยวิปัสสนาและมรรคงามในที่สุดด้วยผลและนิพพาน

การสร้างพระพุทธรูปล้านช้างเกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่มีความเชื่อ ความศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า ปรากฏในลักษณะเฉพาะของงานศิลปะจนทำให้เกิดเป็นสกุลช่างล้านช้างที่มีความประสานสอดคล้องกันระหว่างพุทธศาสนาและปรัชญาศิลปะ ที่ก่อให้เกิดคุณค่าความงามที่ทรงคุณค่าทางพระพุทธศาสนา พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นนั้นนอกจากสามารถจะมองเห็นได้จากภายนอกแล้วยังสามารถสื่อถึงพุทธจริยาตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ได้อธิบายไว้ในตำรามหาบุรุษลักษณะที่แสดงถึงลักษณะพิเศษ ของพระพุทธเจ้า 32 ประการ พร้อมทั้งอนุพยัญชนะ 80 ประการ ถือว่ามีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสร้างพระพุทธรูปตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน

คำสำคัญ : พุทธสุนทรียศาสตร์; พระพุทธรูป; ศิลปะ; ล้านช้าง

Abstract

The research composed of three objectives: 1) to study the Buddhist Aesthetics principles, 2) to study the Buddha statues of Lan Xang Arts and 3) to analyze the Buddhist Aesthetics as found in the Buddha statues of Lan Xang Arts. The findings are that: the Aesthetics is studying about beauty in both arts and nature. In philosophy, the Aesthetics implies to; the beauty's standard, the artistic rules, the theories related to Aesthetics experience. The pursuit of the beauty-value is the status of anything which stimulates enjoyment, the appreciation through understanding and recognizing the balance, proportion, and attraction of such things those may be human beings, animals, objects, events, places, music and arts. In Tipitaka, the "beauty" is corresponding to the Pali word, "Trailak The Three Characteristics of Existence", "Kalayana", "Sobhona", "Sundriya". This beauty notifies to the nature of Dhamma, the result of the practice which occurs to all practitioners without the limitation of age and sex. There are three kinds of beauty, namely; the beauty of precepts and meditation is the first, the beauty of Vipassana and the Path is the middle, beauty is of its resultants and Nibbana is the last. The creation of the Lan Xang Buddha's Statues has originated from the ancestors' wisdom. It has embedded faith. It is the faith towards the Buddha appeared especially in the work of arts having generated the Lan Xang School of Arts with the harmonious coordination between Buddhism and the art-philosophy. On the other hand, it creates the value of beauty, i.e., the Buddhist Worthy.

The ready-created Buddha statues are not only be seen the beautiful from outside but also they can convey to the Buddha's behaviour according to the Buddhist scriptures as described in the "Great Man's Characteristics." That text shows the 32 special characteristics of Lord Buddha additional with 80 components. These Great Man's Characteristics are regarded as the great influence on the Buddha statue creation since the past.

Keywords: Buddhist Aesthetics; Buddha Sculptures; art; Lan Xang.

บทนำ

แก่นแท้ของความงามคืออะไร คุณค่าของความงามนั้นคืออะไร หรือว่า

ความงามเป็นข้อความที่เราใช้กับสิ่งที่เราชอบ ความงามกับวัตถุสัมพันธ์กันอย่างไร มีมาตรการตายตัวอะไรหรือไม่ที่ทำหน้าที่ตัดสินได้ว่าสิ่งนี้งามหรือไม่งาม จึงเป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้องเป็นผู้หาคำตอบเพื่อแสดงทัศนะต่อคำถามที่เกี่ยวข้องกับความงามในประเด็นต่างๆ ในพระพุทธศาสนาไม่เน้นถึงเรื่องความงามเป็นการเฉพาะ แต่มีบางแง่มุมที่สัมพันธ์อยู่กับความจริง (Reality) และความดี (Goodness) พระพุทธศาสนากล่าวถึงธรรมะเป็นหลัก ซึ่งก็คือความจริงที่เป็นจริงและกฎเกณฑ์ธรรมชาติ (Natural rules) กล่าวคือ ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย การอิงอาศัยเกื้อกูล เป็นเหตุเป็นผล ซึ่งกันและกัน ในธรรมชาติที่เป็นปรากฏการณ์ อาการต่างๆ นั้น มีความเป็นปกติธรรมดาของมันเอง และมีความงามในตัวเอง (มโน พิสุทธิรัตนานนท์, 2547: 101) สุนทรียศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความงามและสิ่งที่งามในงานศิลปะและในธรรมชาติโดยเฉพาะ (พระมหาอุดม ปณฺณาโภ, 2547: 8)

ซึ่งตามความหมายในภาษาอังกฤษ คำว่า “Aesthetics” แปลว่า การศึกษาเรื่องความงาม ปรัชญาสาขาที่ว่าด้วยความงาม หรือปรัชญาศิลปะ (บุญมี แท่นแก้ว, 2546: 80) นักปรัชญาหลายๆ ท่านได้ให้ทัศนะในเรื่องความงามที่แตกต่างกันไปโดยบางท่านกล่าวว่า ความงามเป็นวัตถุวิสัย (Objective) บางท่านให้คำตอบว่า ความงามเป็นจิตวิสัย (Subjective) ต่างก็ได้แสดงแนวคิดและทฤษฎีตามความคิดของแต่ละท่าน ความงามมีอยู่ทั้งในสิ่งแวดล้อมและในจิตใจของเรา แลงเฟลด์ (Lang Feld) จึงกล่าวว่า “ความงามไม่ได้ขึ้นอยู่กับบุคคลเพียงอย่างเดียว และไม่ได้ขึ้นอยู่กับวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับทั้งสองสิ่ง คือ จิต และวัตถุ” (บุณย์ นิลเกษ, 2523: 5)

การศึกษาเกี่ยวกับผลงานทางด้านศิลปะ การชื่นชมศิลปะตลอดถึงมุมมองต่างๆ ของศิลปะโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างพระพุทธรูปนั้น “มีหลักเกณฑ์ในการสร้างที่ต่างกันไปแต่หากวิเคราะห์จุดเริ่มต้นของหลักเกณฑ์ในการสร้างพระพุทธรูปตั้งแต่เริ่มแรกนั้นจะพบว่า ศิลปินชาวอินเดียได้เป็นผู้รวบรวมขึ้นเรียกว่า “ศิลปศาสตร์” ใช้กันแพร่หลายในสกุลศิลปะต่างๆ ของอินเดียทั้งพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ฮินดู ศิลปินชั้นแนวหน้าที่เป็นครูบาอาจารย์ ในสกุลศิลปะได้รวบรวมหลักเกณฑ์เป็นรูปร่างแน่ชัดสมัยคุปตะ ใน

พ.ศ. 863–1190” (จิตร บัวบุศย์, 2507: 2) ต่อมาหลักเกณฑ์ศิลปะหรือศิลปศาสตร์นี้ค่อยๆ ละเอียดและซับซ้อนขึ้น

เมื่อพระพุทธศาสนาและศิลปะก็เผยแผ่เข้ามาสู่สุวรรณภูมิ โดยการนำของ

พระมหากัสสปะเป็นประธาน พร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 องค์ นำพระอุรังคธาตุจากชมพูทวีปมาบรรจุไว้ ณ ภูกำพร้า (พระธาตุพนมในปัจจุบัน) “สมัยนั้นตรงกับล้านช้างมีศูนย์กลางที่เมืองศรีโคตรบูร โดยมีพระเจ้าสุวรรณนาคเป็นกษัตริย์ มีข้อสันนิษฐานอย่างหนึ่งว่าเมืองศรีโคตรบูรในอดีตเรียกว่า เมืองท่าแขกในปัจจุบัน (ล้านช้างในยุคแรก)”

แต่พระพุทธศาสนาอาจจะไม่แพร่หลายมากนักเพราะจำกัดทางด้านภาษาและวัฒนธรรม ทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทยุคแรกสุดไม่เจริญรุ่งเรือง เพราะเจือปนไปด้วยนิทานปรัมปรา นิทานพื้นบ้าน อำนาจลี้ลับและปาฏิหาริย์ของพวกเทพเทวดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของประวัติศาสตร์ในเอเชียหลายชาติ (พระมหาดาว สยาม วชิรปญฺโญ, ดร., 2555: 29) พระพุทธศาสนาเข้าสู่อาณาจักรล้านช้างครั้งที่ 2 ใน

พ.ศ. 1896 สมัยเจ้าฟ้างุ้ม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 255: 120) โดยการส่งราชทูตไปขอเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรล้านช้าง จึงได้กราบอาราธนานิมนต์พระมหาปาสมันตเถระกับพระเทพลังกาเป็นประธาน พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์บริวารอีก 20 รูป (สีลา วิระวงส์ และคณะ, 2510: 8) นอกจากนี้พระองค์ยังได้รับพระราชทานนักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งหลาย มีชื่อว่า นรสิงห์ นรเดช นรศาสตร์ เขาทั้งสามนี้ประกอบด้วยศาสตร์ทั้งมวลมีโหราศาสตร์เป็นต้น และยังพระราชทานช่างต่างๆ ให้อีกมากมาย เช่น ช่างเหล็ก ช่างเงิน ช่างทอง ช่างแกะ ช่างหล่อโลหะ ประเภทต่างๆ” ให้นำเอาพระพุทธศาสนาขึ้นมาประดิษฐานไว้ในอาณาจักรล้านช้างร่มขาว พร้อมกับพระราชทานพระพุทธรูปปัญจโลหะองค์หนึ่งพระนามว่า“พระพุทธลาวัณหรือพระบาง” ให้เพื่อเป็นที่สักการบูชา พร้อมทั้งคัมภีร์พระไตรปิฎกและหน่อของต้นศรีมหาโพธิ์ (สีลา วิระวงส์ และคณะ, 2510: 72) ตั้งอาณาจักรล้านช้างร่มขาวหลวงพระบาง แล้วขึ้นครองราชย์ในกรุงศรีสัตนาคนหุต ยกพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสนาประจำชาติ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2553: 120)

นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา พระพุทธศาสนาก็ตั้งมั่นอยู่ในดินแดนอาณาจักรล้านช้าง (ประเทศลาว) และเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับจนมาถึงสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (มหาราชองค์ที่สองของแผ่นดินลาวล้านช้าง) (พระราชอาณาจักรล้านช้าง, 2561: 120) ถือว่าเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนา พระองค์ได้สร้างสรรค์ศิลปะพระพุทธรูปมากกว่า 5,000 องค์ ไว้ตามวัดวาอารามสถานที่ต่างๆ ทั่วพระราชอาณาจักรซึ่งพบเห็นได้ทั้งสองฟากฝั่งลุ่มแม่น้ำโขง รวมถึงดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง หรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พระพุทธรูปองค์สำคัญ

ที่สร้างขึ้นและคนทั่วไปรู้จักกันดี เช่น พระเจ้าองค์ตื้อ ประดิษฐาน ณ วัดองค์ตื้อมหาวิหาร เมืองจันทบุรี นครหลวงเวียงจันทน์, หลวงพ่อองค์ตื้อ (พระเจ้าองค์ตื้อ) วัดศรีชมพูองค์ตื้อ ตำบลน้ำโขง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย, หลวงพ่อพระใส (พระใส) ณ วัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) จังหวัดหนองคาย, หลวงพ่อพระเสริม (พระเสริม) วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร และพระสุกที่จมอยู่ใต้ลุ่มแม่น้ำโขง เป็นต้น” (พระแสงแก้ว ปภสฺสโร (มณีเพชร), 2558: 1)

ศิลปะพระพุทธรูปล้านช้าง ในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้รับการพัฒนาจนตกผลึกทางด้านศิลปะการช่าง และถือได้ว่าศิลปะยุคนี้มีอัตลักษณ์เฉพาะของพุทธรูปศิลปะล้านช้างที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะช่างได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาพร้อมทั้งคติความเชื่อโบราณออกมาได้สุขุม มีความงดงาม ความสงบ ความเมตตาบนพระพักตร์ ซึ่งช่างถ่ายทอดออกมาได้ดีมากตามแนวทางของคติเรื่องมหาบุรุษ 32 ประการในพระไตรปิฎก คงความงดงามตามแนวทางของสุนทรียศาสตร์ทางด้านศิลปะอย่างเต็มเปี่ยม ผ่านวัตถุที่เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งสื่อถึงความศรัทธาที่มีต่อบวรพระพุทธศาสนาของอาณาจักรล้านช้างในยุคนั้นเป็นอย่างมาก อาจมีความเกี่ยวเนื่องไปถึงแนวคิดเชิงปรัชญาและความเชื่อพื้นถิ่นในส่วนอื่นๆ ด้วย โดยองค์ประกอบหลัก คือ ความสงบ ความเมตตาบนพระพักตร์ของพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง ซึ่งผู้ที่ได้เห็นถึงแม้จะไม่มีความรู้ทางด้านสุนทรียศาสตร์ก็ตามก็สามารถรับรู้ได้ถึงความสงบ และความงดงามที่เปี่ยมไปด้วยความเมตตาบนพระพักตร์ของพระพุทธรูป ในปัจจุบันช่างปั้นหล่อพุทธรูปศิลปะล้านช้างนั้นหายาก ทั้งยังหาผู้สร้างงานได้งดงามนั้นเหลือน้อยเต็มที ซึ่งเกิดจากการขาดความรู้และการสืบทอดทางเทคนิค วิธีการในด้านการปั้น การหล่อพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างอันเกิดจากปัจจัยหลายๆ ด้าน เช่น เรื่ององค์ความรู้ ความเข้าใจ งบประมาณ ขาดผู้สนับสนุน และไม่มีผู้สนใจที่จะศึกษา จึงทำให้ศิลปะล้านช้างยังไม่แพร่หลาย หรือไม่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นในยุคปัจจุบัน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา “วิเคราะห์พุทธสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง” โดยอาศัยหลักเกณฑ์ของสุนทรียศาสตร์ เป็นกรอบพิจารณา วิเคราะห์เพื่อแสวงหาคำตอบตามกรอบแห่งวิธีการทางปรัชญาอันจะก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ โดยผ่านการศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ตลอดจนความงดงามด้านศิลปวัฒนธรรมตามที่ปรากฏในพุทธปฏิมาศิลปะล้านช้างนั้นว่ามีความงดงามเป็นเอกลักษณ์ที่น่าสนใจและน่าค้นหาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น และสามารถอธิบายที่มาที่ไปของมรดกทางพระพุทธศาสนาประเภทประติมากรรม ตลอดจนให้แนวคิดเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาไว้เป็นมรดกอันทรงคุณค่าของชาติ ศาสนา ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้าสืบต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาหลักการพุทธสุนทรียศาสตร์
2. เพื่อศึกษาพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง

3. เพื่อวิเคราะห์พุทธสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ เป็นการวิเคราะห์พุทธสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง ทางด้านเอกสาร โดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสสรวม ถึงงานวิจัย หนังสือ ตำรา และเอกสารต่างๆ นอกจากนี้ยังศึกษาข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสุนทรียศาสตร์ในปรัชญาตะวันออกและตะวันตก ประวัติศาสตร์ความเป็นมา ความหมายความสำคัญของศิลปะล้านช้าง โดยการนำหลักการและทฤษฎีต่างๆ ทางพุทธสุนทรียศาสตร์มาวิเคราะห์ลักษณะรูปแบบที่ปรากฏในพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์พุทธสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง โดยนำหลักการทฤษฎีต่างๆ ทางสุนทรียศาสตร์มาวิเคราะห์หลัก

1. ศึกษาข้อมูลเอกสาร ที่เกี่ยวข้อง จากแหล่งข้อมูลต่างๆ โดยการสังเกตวิเคราะห์ บันทึกข้อมูล และเก็หลักฐานข้อมูลที่สามารถนำมาใช้

2. ค้นคว้าจากห้องสมุด ในพระไตรปิฎก

3. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ได้แก่ หนังสือ วิทยานิพนธ์ บทความ ข้อเขียน และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวกับพุทธสุนทรีศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ และตำราเกี่ยวกับพระพุทธรูป

4. ศึกษาปรัชญาแนวความคิด อิทธิพลในการสร้างสรรค์ผลงาน รวมทั้งลักษณะรูปแบบทางสุนทรียศาสตร์

5.สรุผลการวิจัยและนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ พร้อมข้อเสนอแนะเพื่อต่อยอดงานวิจัย

ผลการวิจัย

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นศาสตร์ที่ศึกษาคุณค่าของความงามทั้งความงามที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ หรือแม้แต่ความงามที่เกิดขึ้นจากน้ำมือมนุษย์เป็นผู้สรรสร้างขึ้นตามอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของแต่ละบุคคลที่มีความเข้าใจในงานศิลปะและในธรรมชาติ โดยเฉพาะการศึกษาเรื่องความงาม ปรัชญาสาขาที่ว่าด้วยความงาม หรือปรัชญาศิลปะ นักปรัชญาหลายๆ ท่านได้ให้ทรรศนะในเรื่องความงามที่แตกต่างกันไป โดยบางท่านกล่าวว่า ความงามเป็นวัตถุวิสัย (Objective) บางท่านให้คำตอบว่า ความเป็นจิตวิสัย (Subjective) และต่างก็ได้แสดงแนวคิดและทฤษฎีตามความคิดของแต่ละท่าน ความงามมีอยู่ทั้งในสิ่งแวดล้อมและในจิตใจของเรา แลงเฟลด์ (Lang Feld) จึงกล่าวว่า “ความงามไม่ได้ขึ้นอยู่กับบุคคลเพียงอย่างเดียว และไม่ได้ขึ้นอยู่กับวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับสิ่งสองสิ่งคือ จิต และวัตถุ”

พระพุทธศาสนา มีอิทธิพลอย่างสูงต่อศิลปะและวัฒนธรรมในสังคมล้านช้างเป็นอย่างมาก โดยมีการสืบทอดประสบการณ์ทางศิลปะที่ก่อให้เกิดทัศนะค่านิยมของความงามในศิลปะพระพุทธรูปศิลปล้านช้างมีความสัมพันธ์กับความเชื่อถือ ความศรัทธาตามคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ พระพุทธศาสนามิได้เน้นที่จะกล่าวถึงความงามเพียงอย่างเดียว บางแง่มุมก็มีการผสมผสานอยู่กับความจริงและยังสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับความดีด้วยความงาม

1. เพื่อศึกษาหลักพุทธสุนทรียศาสตร์

จากการศึกษาพบว่า พุทธสุนทรียศาสตร์ เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในเชิงปรัชญา พุทธสุนทรียศาสตร์เกิดจากการพยายามจัดระบบความคิดเกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ที่มาจากพระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ที่ได้ถูกรวบรวมบันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งมี 84,000 พระธรรมขันธ์ ในเนื้อหาของพระธรรมคำสอนเหล่านี้มีความสำคัญมาก ล้วนเป็นคำอธิบายเกี่ยวกับความเป็นจริงของโลกธรรมชาติ และชีวิตในแง่มุมของพุทธปรัชญาเถรวาท มีความละเอียดลึกซึ้งเป็นอย่างมาก และหัวข้อพระธรรมคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำ และทรงให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก คือ ความเข้าใจเรื่องทุกข์ และการดับทุกข์

พระพุทธองค์ทรงสอนพุทธศาสนิกชนให้มุ่งปฏิบัติ หรือฝึกฝนตนเองตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อการหลุดพ้นจากความทุกข์ได้

พุทธสุนทรียศาสตร์ มุ่งเน้นการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับจริง หรือแก่นแท้ของคุณค่าความงามทางด้านสุนทรียะ หรือความงามในผลงานที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นจากวัตถุธรรมชาติ อันได้แก่ ความงามของสิ่งที่เป็นรูปธรรม และความงามที่เป็นนามธรรม พุทธสุนทรียศาสตร์ยังแบ่งความงามของสิ่งต่างๆ นั้นออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับโลกียวิสัย และโลกุตรวิสัย ซึ่งในระดับโลกียวิสัยนั้นพุทธสุนทรียศาสตร์ก็ไม่ได้ปฏิเสธความงามเสียทีเดียว แต่มุ่งเน้นให้ปุถุชนทั่วไปรู้จักเลือกพิจารณาตามสมควรแก่สติปัญญาของตน นอกจากนี้ความงามตามทัศนะของพุทธสุนทรียศาสตร์ที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธธรรมยังแบ่งออกเป็น ความงามภายนอก และความงามภายใน ความงามเหล่านี้มีอยู่ 2 ระดับ คือ ความงามระดับสมมุติสัจจะ และความงามที่เป็นปรมัตถสัจจะ การตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะในทัศนะพุทธสุนทรียศาสตร์นั้นอาศัยหลักพุทธธรรมเป็นเกณฑ์ มี 2 ลักษณะ คือ เกณฑ์การตัดสินความงามของสิ่งที่เป็นนามธรรม และเกณฑ์ตัดสินของสิ่งที่เป็นรูปธรรม ดังนั้นความงามทางพุทธสุนทรียศาสตร์จึงไม่ใช่สิ่งที่งามเพียงอย่างเดียว และไม่ใช่เป็นสิ่งที่มีความสิ้นสุดในตัว แต่เป็นสิ่งที่โน้มน้าวจิตใจของผู้คนที่รับรู้ และเห็นผลงานศิลปะพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง ทำให้เกิดความปิติ อิ่มเอมจิตใจ และน้อมรำลึกพระพุทธเจ้าที่มุ่งสู่หนทางแห่งบุญกุศลอันเป็นเป้าหมายของ “พุทสุนทรียศาสตร์”

2 เพื่อศึกษาพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง

จากการศึกษาพบว่า “พระพุทธรูป” หรือ “พุทธสัญลักษณ์” แทนพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานไปนานหลายร้อยปีแล้ว จึงไม่ทราบพระพุทธ

ลักษณะที่แท้จริงของพระองค์ได้ ดังนั้นการสร้างพระพุทธรูปที่เราเห็นทุกวันนี้จึงสร้างไม่เหมือนกับพระองค์จริงทีเดียว แต่สร้างขึ้นตามความนึกคิดประกอบกับฝีมือช่าง และศิลปะในแต่ละสมัย พระพุทธรูปที่ปรากฏอยู่ในที่ต่างๆ จึงมีลักษณะองค์ประกอบ เช่น พระเศียร พระพักตร์ จีวร ที่แตกต่างกันออกไป รวมทั้งมีลักษณะท่าทางที่ความต่างๆ กันด้วย ท่าทางของพระพุทธรูปแต่ละท่าเรียกว่า “ปาง” ซึ่งแต่ละปางเป็นการบอกให้ทราบถึงพุทธประวัติตอนใดตอนหนึ่ง พระพุทธรูปเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นแทนองค์พระพุทธเจ้า โดยเป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนาขึ้น เพื่อให้ผู้นับถือพระพุทธศาสนาได้เคารพบูชา และระลึกถึงพระพุทธเจ้า ดังนั้นวัดในพระพุทธศาสนาจึงมีพระพุทธรูปประดิษฐานไว้ในโบสถ์ วิหาร และศาลาการเปรียญ แม้แต่ตามบ้านของคนที่นับถือพระพุทธศาสนา ก็มักมีพระพุทธรูปตั้งไว้เป็นที่สักการบูชาด้วยเช่นกัน

การสร้างพระพุทธรูปล้านช้างนั้น มีลักษณะเป็นงานในอุดมคติมากกว่ารูปแบบความเหมือนจริง ซึ่งรูปแบบและโครงสร้างองค์ประกอบต่างๆ เกิดจากความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถของนายช่างว่าจะมีความละเอียด เรียบง่าย หรือวิจิตรพิสดารมากน้อยเพียงใด แต่หัวใจที่สำคัญในการสร้าง คือ ความเชื่อ ความศรัทธา ตำราการสร้างพระพุทธรูป พิธีกรรม และฤกษ์ยามที่เป็นสิริมงคลตามคติความเชื่อโบราณ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการรวบรวมความรู้ทางด้านปรัชญา พิธีกรรม และรากฐานภูมิปัญญาตามตำรามหาปุริสลักษณะ 32 ประการ พร้อมกับอนุพยัญชนะ 80 ร่วมเข้าด้วยกันอย่างลงตัว ซึ่งเป็นกลวิธีในการถ่ายทอดแนวคิดและจินตนาการที่สะท้อนถึงความศรัทธาในลักษณะของงานศิลปะ นอกจากจะเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ภายนอกแล้ว ยังสามารถสื่อถึงพุทธจริยาของพระพุทธองค์ตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ได้อธิบายไว้ โดยสามารถทำให้ผู้ที่พบเห็นเกิดจิตตารมย์อันสงบบนพระพักตร์ที่มีความเมตตา อ่อนโยน ปิติอิ่มเอมใจ เกิดขึ้นในความรู้สึก สิ่งเหล่านี้เองที่ทำให้ผู้ที่พบเห็นมีจิตน้อมรำลึกถึงพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วก้มลงกราบได้อย่างสนิทใจ แม้ว่าพระพุทธรูปจะสร้างจากดินก็ตาม

3) เพื่อวิเคราะห์พุทธสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง

ผู้วิจัยพบว่า พระพุทธรูปศิลปะล้านช้างไม่ใช่รูปเหมือนของพระพุทธเจ้า หากแต่เป็น “พุทธสัญลักษณ์” ที่ชาวพุทธสร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นการถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา และหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาอันลึกซึ้งให้ปรากฏเป็นรูปธรรม ซึ่งแสดงถึงรากฐานทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในการสร้างสรรค์ทั้งทางกระบวนการช่าง และกระบวนการคิดอย่างแยบยลที่แสดงให้เห็นถึงความประสานสอดคล้องกันระหว่างพุทธศาสนาและปรัชญาศิลปะ จนก่อให้เกิดความงดงามที่ทรงคุณค่าทางสุนทรียภาพ ความงามของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นจากความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้าในลักษณะของงานศิลปะ

พระพุทธรูปศิลปะล้านช้างนั้น มีทั้งความงามและไม่งามได้ ในทฤษฎีตะวันตก เช่น กลุ่มแรก เชื่อว่าความงามอยู่ที่เนื้อวัตถุ เป็นที่แน่นอนอยู่แล้วว่าเมื่อพระพุทธรูปล้านช้างถูกสร้างขึ้นโดยสกุลช่างที่มีความคิดสร้างสรรค์ผลงานให้วิจิตร เช่น นำโลหะที่มีค่ามาผสมกันเพื่อ

ให้เกิดเนื้อที่ทรงคุณค่าให้เป็นองค์พระและกรรมวิธีการหล่อที่มีความประณีตพร้อมทั้งมีการทำลวดลายที่มีความสวยงาม จึงทำให้พระพุทธรูปที่ถูกสร้างขึ้นด้วยน้ำมือมนุษย์นั้น เป็นผลงานที่มีความวิจิตรและสวยงามได้

กลุ่มที่สอง เชื่อว่าความงามนั้นจะเกิดขึ้นได้ด้วยความพอใจ หรือความเพลิดเพลิน ความงามในองค์พระพุทธรูปศิลปะล้านช้างนั้นอาจงามหรือไม่งามก็ได้ เพราะขึ้นอยู่ที่ความพอใจของบุคคล หากบุคคลนั้นมีความพึงพอใจ พระพุทธรูปศิลปะล้านช้างก็มีความงาม แต่ถ้าไม่พอใจพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างนี้ก็มีความไม่งามเกิดขึ้น

กลุ่มที่สาม เชื่อว่าความงามเกิดจากความสัมพันธ์กันระหว่างวัตถุกับบุคคล หากพูดตามทฤษฎีและพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างก็สามารถเกิดเป็นความงามได้ ถ้ามิได้มีความสัมพันธ์ของบุคคลเกิดขึ้น นั้นคือความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธรูปล้านช้างกับบุคคลผู้ไปยืนดู แต่ถ้าไม่มีคนไปยืนดูพระพุทธรูปล้านช้างความงามก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เนื่องจากไม่มีความสัมพันธ์กันระหว่างวัตถุกับบุคคล โดยวัตถุคือพระพุทธรูปล้านช้างไม่มีคนเข้าไปรับรู้หรือพบเห็นความงามดังกล่าว

กลุ่มที่สี่ เชื่อว่าความงามเกิดขึ้นเพราะอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างจิตของบุคคล กับวัตถุ คือ องค์พระพุทธรูปล้านช้าง ซึ่งเกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ ความเข้าใจ ความรู้สึกในองค์ประกอบพร้อมทั้งนำมาด้วย ฉะนั้นองค์พระพุทธรูปล้านช้างจึงสามารถมีความงามได้ตามทฤษฎีนี้

ในบางกรณีเราอาจจะเห็นได้ชัดว่า การกระทำของคนๆ หนึ่งนั้นเกิดขึ้นก็ด้วยต้องการอีกสิ่งหนึ่ง ชาวนาทำนาก็เพื่อต้องการข้าวเก็บไว้กินในยามหิว คนปลูกบ้านก็เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยหลบแดดหลบฝน คนทำงานก็เพื่อต้องการเงินมาซื้อนั้นซื้อนี้เพื่อสนองความต้องการหรือปรนเปรอความสุขให้กับตนเอง การกระทำต่างๆ ถือว่าเป็นกิจกรรมของมวลหมู่มนุษย์ที่เกิดขึ้นอย่างมีเป้าหมายหรือจุดหมายอะไรสักอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับการสร้างพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างซึ่งบรรพบุรุษย์สร้างขึ้นเพื่อน้อมรำลึกถึงพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นที่ยึดเหนียวจิตใจของผู้คนให้เป็นหนึ่งเดียว

พระพุทธรูปศิลปะล้านช้างนั้น แม้อาจจะสร้างจากอิฐ หิน ดิน ทราย หรือวัสดุอื่นใดก็ตาม เมื่อนำมาหล่อหลอมขัดแต่งเป็นพระพุทธรูปแล้ว ผู้คนก็พากันเคารพนับถือกราบไหว้โดยมิได้คำนึงถึงความเป็นวัสดุนั้นต่อไปอีก เพราะทั้งผู้สร้างและผู้พบเห็นต่างมีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกันว่าจะให้เป็นรูปพระพุทธเจ้า เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวพุทธต่างกราบด้วยความเคารพในพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า หาใช่กราบอิฐ หิน ดิน ทราย หรือโลหะไม่ พระพุทธรูปจึงเป็นสื่อให้พุทธบริษัท 4 ได้น้อมรำลึกถึงพระพุทธเจ้าในรูปแบบพุทธสัญลักษณ์ เช่น พระสถูป เจดีย์ พระแท่นใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ รอยพระพุทธบาท อัฐบริขาร หรือแม้แต่แผ่นจารึกหัวข้อพุทธธรรม ฯลฯ เมื่อปรากฏหลักธรรมหรือพระพุทธรูปขึ้น ก็จะรู้ได้ว่าเป็นอนุสรณ์เพื่ออุทิศแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาวพุทธก็ปฏิบัติต่อรูปนั้นเสมือนว่าพระพุทธองค์ทรงอยู่เบื้องหน้า จึงน้อมอัญชลี

ก้มกราบโดยรำลึกถึงพระพุทธเจ้า

ศิลปะพระพุทธรูปล้านช้างได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนตกผลึกทางด้านศิลปะการช่างจนถึงขีดสุด และถือได้ว่าศิลปะยุคนี้มีอัตลักษณ์เฉพาะที่มีความสมบูรณ์ที่สุด เพราะช่างได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาพร้อมทั้งคติความเชื่อโบราณออกมาได้สุขุม ตามแนวคติเรื่องมหาบุรุษในพระไตรปิฎก คงความงดงามตามแนวทางของสุนทรียศาสตร์ทางด้านศิลปะอย่างเต็มเปี่ยม กลายเป็น “ฐานรากทางปัญญา” ที่เกี่ยวโยงกับระบบวิถีชีวิตวัฒนาธรรม จารีตประเพณี ความคิด ความเชื่อในเรื่องความดี ความชั่ว ความเกรงกลัวต่อบาป ความหวังในการประกอบกรรมดีเพื่อส่งผลสู่โลกหน้าตามคติไตรภูมิจักรวาลอันส่งผลต่อการดำรงชีวิตตามวิถีพุทธได้อย่างเหมาะสมและเป็นสุข ผ่านวัตถุที่เป็นพุทธสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า ซึ่งสื่อถึงความศรัทธาที่มีต่อบวรพระพุทธศาสนาของอาณาจักรล้านช้างในยุคนั้นเป็นอย่างมาก

ข้อเสนอแนะและการวิจัย

ในปัจจุบันช่างปั้น-หล่อพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างนั้นหายาก ทั้งยังหาผู้สร้างงานได้งดงามนั้นเหลือน้อยเต็มที ซึ่งเกิดจากการขาดองค์ความรู้และการสืบทอดทางเทคนิค วิธีการในด้านการปั้น การหล่อพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างอันเกิดจากปัจจัยหลายๆ ด้าน เช่น เรื่ององค์ความรู้ ความเข้าใจ งบประมาณ ขาดผู้สนับสนุน และไม่มีผู้สนใจที่จะศึกษา จึงทำให้ศิลปะล้านช้างยังไม่แพร่หลายหรือไม่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นในยุคปัจจุบัน

ในอดีตนั้นพระพุทธรูปเป็นสื่อที่บ่งบอกถึงศรัทธา ความเชื่อ และการสืบเนื่องของมรดกวัฒนธรรมทางเชิงช่างที่ทรงคุณค่า ที่มีความละเอียดงดงาม อ่อนช้อย อันเป็นเป็นฐานรากทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ขึ้นจนกลายเป็นความยิ่งใหญ่ของชาติ พระศาสนาเป็นแกนหลักสร้างบ้านแปงเมืองมาโดยตลอด ดังนั้นเพื่อให้ศิลปะพระพุทธรูปล้านช้างคงอยู่คู่บ้านเมืองสืบไป ควรมีการดูแลบูรณะอย่างถูกวิธี เช่น

1. ควรมีหน่วยงานที่มีความเข้าใจด้านการอนุรักษ์ เพื่อมาบูรณะโบราณวัตถุ ศาสนสถานให้มีความคงทนถาวร ก่อนชำรุดทรุดโทรมและถูกทำลายลงด้วยกาลเวลา

2. ควรมีการเปิดให้เข้าถึงโบราณวัตถุเพื่อการศึกษาให้มากขึ้น หรืออาจทำเป็นสมุดภาพพร้อมข้อมูลศิลปะทางประวัติศาสตร์ออกสู่สาธารณะชนผู้มีความสนใจ

3. ไม่ควรทำการบูรณะโบราณวัตถุโดยไม่มีความเข้าใจ เพราะอาจจะทำรายละเอียดและความงดงามของโบราณวัตถุนั้นให้สูญหายไป

4. รัฐควรมุ่งพัฒนาบุคลากรผู้ที่มีความสนใจ ให้มีความรู้ความเข้าใจในการรักษาและอนุรักษ์โบราณวัตถุของล้านช้าง (ลาว) เช่น พระพุทธรูป วิหาร เจดีย์ และโบราณวัตถุอื่นๆ ให้ถูกต้อง

5. ควรมีการศึกษาค้นคว้าการสร้างพระพุทธรูปล้านช้างคืนมาใหม่ เนื่องจากปัจจุบันช่างผู้มีความเชี่ยวชาญนั้นนับวันยิ่งน้อยลง เพราะขาดความเข้าใจในขั้นตอนการปั้น-หล่อโลหะที่มีความละเอียดอ่อน ซับซ้อน และมีความยุ่งยากพอควร

พระพุทธรูปถือเป็นรูปเคารพสูงสุดของชาวพุทธทั่วไป ดังนั้น ควรให้ความสำคัญในการสร้าง และดูแลรักษา ประกอบกับในยุคปัจจุบันพระพุทธรูปล้านช้างถูกขโมยมากพอสมควร จำเป็นต้องสร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ จำเป็นอย่างยิ่งให้ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในด้านศิลปะมาดูแลในการสร้างเพื่อให้พระพุทธรูปมีความงดงาม ถูกต้องตามลักษณะของศิลปะล้านช้าง ไม่ให้ผิดแบบที่ยอมรับกัน เพื่อจรรโลงศรัทธาของชาวพุทธที่ยึดมั่นในหลักธรรมที่ถูกต้อง และปรารถนาที่จะให้พระศาสนามีอายุยืนนานชั่วอายุของตนสืบไปจนสร้างออกมาไม่มีความงดงาม นอกจากนี้เห็นควรศึกษาก่อนทำการบูรณะ เพื่อให้โบราณสถานอนุชนรุ่นต่อไปชั่วกาลนาน เพราะในยุคปัจจุบันผู้ที่เข้าใจศิลปะ และหลักการสร้างพระพุทธรูปล้านช้างมีน้อย อาจจะทำให้ถาวรวัตถุที่เป็นสมบัติของชาติ ศาสนาคงอยู่ยั่งยืนยงคู่บ้านเมืองสืบไป

บรรณานุกรม

บุญมี แท่นแก้ว. (2546). **พุทธปรัชญาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

บุณย์ นิลเกษ. (2523). **สุนทรียศาสตร์เบื้องต้น. โครงการตำรา ฉบับที่ 8**. คณะมนุษยศาสตร์: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). **กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยะธรรมโลก. พิมพ์ครั้งที่ 4/2.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

พระแสงแก้ว ปภสฺสโร (มณีเพชร). (2558). พุทธบารมีมณีล้านช้าง. **ค้นคว้าอิสระศิลปะนิพนธ์สาขาพุทธศิลปกรรม**. คณะพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาอุดม ปญฺญาโภ. (2547). การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์: กรณีศึกษาเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จิตร บัวบุศย์. (2507). **สกุลศิลปะพระพุทธรูปในประเทศไทย: มรดกวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อุดมศิลป์.

มโน พิสุทธิรัตนานนท์. (2547). **สุนทรียวิจักษณ์ในจิตกรรมไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

สีลา วิระวงส์ และคณะ. (2510). **ตำนานพระบางพระพุทธรูปมิ่งขอน แห่งพระราชอาณาจักรลาว.** เวียงจันทน์: แสงปัญญาการพิมพ์.

_____.**นิทานขุนบรมราชาธิราช ฉบับที่ 1 ประวัติศาสตร์ลาว ฉบับเดิม.** เวียงจันทน์: แสงปัญญาการพิมพ์.